

Steden en staten, Tijdvak 4

Handel, ambacht en het herleven van een agrarisch-urbane samenleving

Doordat er een einde kwam aan de invasies van de Vikingen en andere agressieve volken kregen nederzettingen de kans om te groeien. De meeste middeleeuwse steden hadden enkele duizenden inwoners, niets in vergelijking met het oude Rome. Wel waren er een stuk meer steden zo een 4000. Sommige waren voormalige Romeinse steden, die sterk waren gekrompen maar die later weer tot bloei kwamen. De meeste waren nieuw, vaak in de buurt van rivieren of riviermondingen aan zee, want doordat er geen goede wegen waren was er een waterweg nodig om goederen te kunnen verplaatsen. Middeleeuwse steden leken niet op Romeinse steden, ze hadden geen rechte straten geen badhuizen, tempels en theaters. Het was een doolhof van nauwe stegen en kronkelige straten met dicht opeengepakte huizen. Wel waren er grote kerken in de steden. ze hadden stadsmuren om zich heen om te beschermen tegen indringers.

de samenleving verdubbelde zich tussen 1000 en 1300, dit kwam door grote technologische stappen in de landbouw. Bossen werden gekapt, moerassen werden drooggelegd en de wilde natuur werd terug gedrukt. de houten ploeg werd vervangen door een ijzeren ploegschaar, daarmee kon de grond makkelijker en dieper worden omgeploegd, ook kon zware kleigrond worden bewerkt. De ploegen werden nu vaker getrokken door paarden, deze waren hier meer geschikt voor. Door de verbeteringen kon er meer voedsel verbouwd worden wat er voor zorgde dat er meer mensen onderhouden konden worden. Boeren konden zich zelfs gaan specialiseren. Hun overschotten verkochten ze aan ze aan handelaren op de markten die ontstonden bij waterwegen in de buurt. Hier vestigden zich ook mensen die zich specialiseerde in een ambacht. Timmerlieden, mandenmakers en smeden maakten producten die boeren ook konden gebruiken. Zo ontstonden er langzaam maar zeker steden.

In grotere steden maakten ambachtslieden niet alleen producten die op de lokale markt verkocht werden maar ook luxe producten die over grote afstanden werd verhandeld. Veel steden specialiseerde zich, Gent bijvoorbeeld in textiel. De meest verstedelijkte regio's waren Noord-Italië met steden als Venetië en Genua en Vlaanderen, waar Brugge en Gent de belangrijkste steden waren. Daartussen lagen belangrijke Duitse steden als Neurenberg en Keulen. De handel tussen deze steden nam sterk toe. Italianen verkochten ondermeer zijde en specerijen die ze van de Arabieren langs de Middellandse Zee kochten. Ook de Duitse Hanze in Noord-Europa was belangrijk in de internationale handel. Hiervan waren steden lid in een enorm gebied, van Londen tot Novgorod. Door de opkomende handel ontstond er weer een geldeconomie.

Bijbehorende kenmerkende aspecten:

4.a De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.

De toenemende zelfstandigheid van steden

Steden waren de niet de meest aantrekkelijke plek om te wonen, Er gingen jaarlijks meer mensen dood dan dat er geboren werden. Toch bleven de steden groeien doordat er constant mensen vanuit het platteland naar de steden trokken. Wie een jaar en een dag in een stad woonde, kon het burgerschap kopen. Niet alleen werd je daarmee burger van de stad, je mocht ook andere dingen. Je had bijvoorbeeld het recht om je te verdedigen voor een stedelijke rechtbank, je kon lid worden van een gilde en lid worden van de schutterij. De machtigste burgers waren de rijke kooplieden, zij maakten in bijna alle steden dienst uit. Vaak leverde een handjevol families de schepenen. Niet iedereen in de stad had burgerrechten, er waren veel arbeiders en werkvolk die het niet waren. Ook de geestelijkheid waren geen burger, zij vielen onder het kerkelijk recht.

Door de toenemende handel en ambacht werden steden steeds onafhankelijker, ze werden steeds minder bestuurd door de adel. Steden konden stadsrechten kopen, zo mochten dan een eigen bestuur hebben, eigen wetten maken, tol heffen en stadsmuren en stadswallen bouwen. In ruil voor die privileges droegen de steden belasting af. Vaak hield de adel toch een beetje invloed via de baljuw, die namens hem de stadsrechtbank voorzat. Doordat steden voor de stadsrechten betaalden, profiteerden vorsten en hoge edelen van de groeiende geldeconomie, maar het maakte hen ook afhankelijk van de steden. Het waren vooral de lagere edelen die macht verloren. Horigheid en het hofstelsel verdwenen langzaam. Herendiensten veranderde in belastingen, toch hielden de horige veel macht over de boeren, de boeren hielden nog allemaal verplichtingen aan hun heer. Steden hadden ook het geld om zelf legertjes in te huren, het was veiliger dan eerst maar er werden nog steeds oorlogen gevoerd. Doordat ze hun eigen belangen veilig konden stellen hadden ze de adel niet meer nodig om dit voor hen te doen. Leven in de stad was aantrekkelijk omdat je zoveel vrijheid kreeg. De adel had minder over een burger te zeggen dan over een boer.

Bijbehorende kenmerkende aspecten:

4.b de opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden.

Het begin van staatsvorming en centralisatie

Rond de 11e eeuw hadden de Franse koningen eigenlijk alleen **macht** in Parijs en omgeving, door slimme huwelijken, erfenissen en oorlogen bereide deze macht zich uit. Rond 1500 had de Franse koning tienduizenden **soldaten** en duizenden **ambtenaren** in **dienst**. Hij hief in het gehele koninkrijk **belastingen**, en in de Parijse **rechtbank** werden zaken uit **heel Frankrijk** behandeld. Hij kondigde wetten aan die over heel Frankrijk golden, Er was een proces van centralisatie en staatsvorming aan de gang.

Staatsvorming en centralisatie werden mogelijk gemaakt door de **groeierende geldeconomie**, koningen konden belastingen innen waardoor ze **ambtenaren**, **huursoldaten** en **wapens** kon **betalen**. Maar voor dat geld waren ze **afhankelijk** van de burgers om te betalen, dit werd niet zomaar betaald. er werd een **parlement** gevormd, dat bestond uit drie verschillende **standen**: **adel**, **geestelijkheid** en **burgerij**. Ook Frankrijk kreeg zo een vergadering; de **Staten-Generaal**. In 1464 kwam er een Staten-Generaal in Nederland. Zulke vergaderingen waren belangrijk voor staatsvorming omdat er in zo een vergadering **vertegenwoordigers** vanuit het **hele land** moesten overleggen, geleidelijk ontstond er zo iets als een **nationaal** gevoel. Toch waren de staten vergeleken met later nog erg zwak, edelen en steden hadden nog veel **privileges**.

Hoge edelen **verloren** door staatsvorming en centralisatie **macht**, ze hadden steeds minder te zeggen over de regio's waar ze oorspronkelijk de macht over hadden. Wetten kwamen vanuit de hoofdstad en de belasting ging naar de koning. Toch hadden de edelen nog steeds veel macht, en in Duitsland hadden ze zelfs nog bijna alle macht.

Bijbehorende kenmerkende aspecten:

4.e het begin van staatsvorming en centralisatie.

De strijd tussen kerk en staat

De pausen en koningen ruzieden over wie van hen het hoogste gezag had. Ook wel **primaat** genoemd. Volgens de **tweezwaardenleer** waren er twee machten, de **wereldlijke** macht en de **geestelijke** macht. In 1075 stelde de paus dat hij als vertegenwoordiger van Christus **boven** de wereldlijke heersers stond. Hij vond dat de koningen en keizers zijn voeten moesten kussen. Ze moesten hem **gehoorzamen** en als hij ze ongeschikt vond mocht hij ze **afzetten**. De paus vond ook dat **leken** zich niet met de kerk moesten **bemoeien**, tot dat punt hadden edelen **veel invloed** gehad op de geestelijkheid. **Bisschoppen** in **Duitsland** werden benoemd door de **keizer**, hij schakelde bisschoppen ook in bij in het **bestuur**. Omdat bisschoppen **afhankelijk** van hem waren, waren ze beter te **vertrouwen** dan hoge edelen. Maar de paus vond dat dit niet meer mocht. In 1075 barstte de **strijd** hierover los. **Uiteindelijk won de paus**, bisschoppen bleven in Duitsland wereldlijke leiders maar de keizer had niets meer over hen te zeggen.

Ook tussen de **paus** en de **Franse** koning ontstond er een **strijd** over de **benoeming** van **bisschoppen**, de koning had daar eerst **weinig** over te zeggen, maar later steeds **meer**. Daarnaast streden ze over **geld**. De kerk was **steenrijk**, eeuwenlang hadden wereldlijke heersers geschenken **geschonken** aan de kerk in de hoop dat ze zo in de **hemel** konden komen. Bovendien hief de kerk steeds meer **belastingen**. De koningen eiste geld van de kerk, maar de pausen **verzette** zich daar tegen. De pausen vonden dat de koningen niet alleen aan hen moesten **gehoorzamen** over **kerkelijke** zaken maar ook over de **politiek**. De koningen waren het hier **niet mee eens**, naar hun mening was de paus alleen de baas over **godsdienst**. Bonifatius was de laatste paus die probeerde de Franse koning aan zich te onderwerpen. Na zijn dood in 1303 was het duidelijk dat de **macht van de koning** daarvoor te **groot** was geworden.

Naast de grootste geestelijke machthebber was de paus ook een **wereldlijke** heerser. De kerk had over de jaren heen veel **domeinen** gekregen in **Italië**, zie ze samenvoegde tot een kerkelijke staat. Verder hield de paus in West-Europa de grootste geestelijke macht. Wie **afweek** van het christendom was een **ketter**. In de 12e eeuw richtte de paus een rechtbank op tegen ketterij, de **inquisitie**. **Monniken** die **aanklager** en **rechter** tegelijk waren, spoorden kettters op. De kettters konden tot bijvoorbeeld de **brandstapel** worden veroordeeld. Maar de **macht** van de inquisitie was **bepikt** omdat de **wereldlijke** macht de straffen moest **uitvoeren**.

Bijbehorende kenmerkende aspecten:

4.c het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.

De expansie van de christelijke wereld buiten Europa

In 1095 vroeg de paus om het onderlinge geweld te staken en iedereen van alle rangen om zich aan de sluiten bij een gewapende tocht om Jeruzalem te veroveren. Degenen die meededen aan deze tocht moesten een kruis dragen en konden zo een plek in de hemel verdienen. Christelijk Europa was op dat moment al bezig met een expansie, de bevolking groeide en Scandinavië en Polen waren overgegaan op het christendom. In het zuiden gingen steden als Venetië en Pisa handel drijven met de islamitische wereld, christelijke ridders verjoegen de islamitische heersers van Sicilië, Corsica en andere eilanden. Rond 1050 veroverde Turken vanuit Centraal-Azië grote delen van de Arabische wereld, de paus beloofde hulp aan de Araben maar vertelde de kruisvaarders dat het ging om bescherming van de pelgrims die in Jeruzalem het graf van Jezus bezochten. In 1096 trokken er 100.000 kruisvaarders naar Palestina, deze kruistocht werd een militair succes, maar toonde ook het barbaarse gezicht van christelijk Europa. In 1099 veroverde het kruisleger Jeruzalem en vermoordde een groot deel inwoners, zowel moslims en joden. Jeruzalem werd de kern van een christelijke staat onder de leiding van de kruisvaarders. Ook op andere plekken langs de Middellandse zee werden er kruisvaarderstaatjes gesticht, de kruisvaarders waren agressief. De veroveringen waren mogelijk omdat de islamitische wereld diep verdeeld was, ze hadden oorlog met elkaar. Na dit probleem opgelost te hebben verklaarde een islamitische leider een heilige oorlog, Jeruzalem werd teruggenomen en stap voor stap werden de kruisvaarders terug geduwd. In 1187 viel de laatste christelijke Palestijnse stad, Akko.

Er werden niet alleen kruistochten gehouden naar het Midden-Oosten gehouden, ook in Spanje en Portugal streken christelijke ridders tegen de moslims. Ook een gewelddadige uitbreiding van het Duitse rijk werd een kruistocht genoemd. Onder leiding van lage Duitse adel werden gebieden veroverd van Slaven en Balten, dit veroverde gebied werd omgevormd als akkerland. De oorspronkelijke bevolking werd horige gemaakt en er werden overal nieuwe steden gesticht, in alle nieuw veroverde gebieden. Dit legde een basis voor de Europese expansie over de hele wereld.

Bijbehorende kenmerkende aspecten:

4.d de expansie van de christelijke wereld naar de buiten toe, onder andere in de vorm van kruistochten.

